

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2223-9995.2024.25.6>**Панчук І. О.,***кандидат юридичних наук,**старший викладач кафедри теорії та історії держави і права**Національного університету «Острозька академія»*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ЮРИСТІВ ПІД ВПЛИВОМ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Сформована за останні десятиліття правова культура юристів є відгуком на невпинний технологічний розвиток, а також зумовлена прогресом у всіх сферах суспільного життя, поступом у розвитку правової держави та громадянського суспільства, глобалізаційними процесами, що пронизують правову систему сьогодні. Водночас упевнено можна стверджувати, що немає точки, де розвиток правової культури загалом і правової культури такої окремої професійної групи, як юристи, може зупинитися. Щодня з'являються нові чинники, які впливають на правосвідомість юристів і змінюють їхнє бачення чинних правових принципів і норм. Навіть незначна зміна правил гри у правовій системі часто зумовлює переосмислення навколишньої дійсності науковцями та практиками. Окремим чинником перетворень у сфері правової культури та правосвідомості для юридичної спільноти в Україні стала війна. Брутальне порушення норм міжнародного права, посягання на суверенітет України та її безпеку лише підсилили цінність прав і свобод людини та громадянина, значення принципів верховенства права, справедливості, гуманізму й інших у правовій культурі всього суспільства та кожного окремого юриста.

Іншим, більш глобальним і універсальним чинником змін у правовій культурі юристів по всьому світу є розвиток і збільшення доступності технологій, які повсякчас впливають на всі аспекти особистого та професійного життя людини. Не можна заперечувати той факт, що з появою інтернету професійна правова культура юристів радикально трансформувалася. Можливості оперативно шукати інформацію, спілкуватися з колегами онлайн, а останнім часом ще й можливість подекуди працювати дистанційно, безповоротно вплинули на зміст правових поглядів і цінностей представників юридичної професії, а також якість їхніх правових знань і навичок.

З метою з'ясування основних напрямів трансформації професійної правової культури юристів під впливом сучасних технологій потрібно, для початку, розглянути підходи до розуміння правової культури у вітчизняній і зарубіжній правовій думці. Так, загальноприйнятим для вітчизняної юриспруденції є розуміння правової культури як складової частини загальної культури, сукупності чинників, що характеризують рівень правосвідомості, правовідносин, досконалості законодавства, організації роботи з його дотримання, стану законності та правопорядку [1, с. 157]. Вітчизняні науковці пишуть про те, що правова культура – це соціальний організм, що постійно еволюціонує. Інколи її порівнюють з величезною лабораторією, у якій створюється масштабна система цінностей, збираються воедино найбільш вагомі досягнення людства в юридичній науці, філософії й етиці, релігії та політиці з давніх часів і до наших днів. Вона внутрішньо динамічна, розвивається і вдосконалюється за власною логікою, за своїми внутрішніми законами завдяки її носіям (суб'єктам), які, створюючи, розвиваючи і зберігаючи правові надбання, самі перебувають під їхнім впливом [2, с. 58].

Згідно з дослідженнями, здійсненими Ральфом Майклзом, термін «правова культура» у західній правовій науці стосується багатьох різних ідей, які не завжди досить розділені. Правова культура часто описує лише розширене розуміння права і, таким чином, є синонімом «живого права» (Євген Ерліх) або «закону в дії» (Роско Паунд). Іноді термін «правова культура» уживається як синонім із термінами «правова сім'я» або «правова традиція». Існують і більш конкретні поняття. Соціологи права визначають правову культуру як цінності, ідеї та ставлення, які суспільство має щодо права (Лоуренс М. Фрідман, Джеймс К. Вітмен). Іноді сама правова культура розглядається як цінність і протиставляється варварству або тоталітаризму; подекуди «правова культура» використовується як синонім верховенства права. Окрім того, виділяють внутрішню правову культуру, яка описує ставлення до права таких суб'єктів

права, як судді й адвокати, та зовнішню правову культуру, що характеризує ставлення до права широких верств населення. Загалом, чим більш автономним є право в суспільстві, тим важливішою стає внутрішня правова культура порівняно із зовнішньою правовою культурою. Багато науковців, які досліджують значення правової культури, погоджуються, що вона є важливою для пояснення та прогнозування впливу закону на суспільство, наприклад у тому, якою мірою будуть дотримуватись встановлені закони та виконуватися судові рішення. Від правової культури деякою мірою залежить, чи буде правова реформа успішною. Це особливо актуально для рецепції права. Деякі дослідники вважають, що запозичення права з інших правових систем можливі без проблем лише для правових норм, які значною мірою не залежать від культури, хоча немає однастайності щодо того, про які норми йдеться – майже всі (Алан Уотсон), майже жодної (П'єр Легран) або лише норми економічного характеру, на відміну від сімейного і спадкового права (Ернст Леві). Уважається, що правові норми, залежні від культури, можна передавати лише між правовими системами зі схожою правовою культурою [3].

Можемо констатувати, що правова культура є досить чутливою до змін у різних галузях життя сферою. Отже, не дивно, що розвиток сучасних технологій уже вплинув на рівень правової культури всього суспільства. Можливість самостійно шукати правову інформацію, користуватися загальнодоступними шаблонами юридичних документів і обмінюватися досвідом, за відгукami багатьох юристів, має як позитивні, так і негативні наслідки для громадян. Проте штучний інтелект розвивається надзвичайно стрімко і стає ще одним викликом для правової культури суспільства. Адже тепер актуальною стає необхідність переконати людину звертатися по правову допомогу та за порадою до професіонала в галузі права, а не до чату GPT.

Цілком очевидно, що за розвитком штучного інтелекту не встигають нині ні законодавець, ні міжнародна спільнота. Науковці констатують, що, незважаючи на усвідомлення потенційних викликів, пов'язаних із ризиками штучного інтелекту, а також розуміння необхідності глобального регулювання, з огляду на глобальний характер таких викликів, ключові актори – Європейський Союз та США – визнають, що поки що не можуть знайти однакові підходи для регулювання використання штучного інтелекту [4, с. 174].

Водночас його активно починають використовувати в різних галузях науки та практики, у юриспруденції також. Застосування штучного інтелекту в різних сферах права вже призводить до переоцінки багатьох принципів і норм, а також до зміни правових орієнтирів у юридичній професії. Так, М. Бурдоносова виділяє чинники, що впливають на формування професійної культури юристів, які розглядаються в аспекті їхнього суб'єктивного й об'єктивного впливу. До чинників суб'єктивного впливу дослідниця відносить правове виховання, юридичну освіту, способи практичної діяльності юристів; умови сімейних відносин і відносин, що склалися в робочому колективі та характеризують моральний мікроклімат колективу, спадкоємність (переїняття) правових цінностей. До чинників об'єктивного порядку належать економічний і політичний устрій, правова система суспільства, панівні в суспільстві політико-правові ідеали, стан правового життя юридичної спільноти тощо [5, с. 101]. Виходячи із цього, упровадження застосування штучного інтелекту у правову науку та практику має спричинити тектонічні зміни у професійній правовій культурі юристів, ставши одним із зазначених чинників. Якщо відповідні зміни у правовій культурі юристів забаряться і вони не підлаштуються під нову правову реальність – це суттєво збільшить усі потенційні ризики використання цієї технології.

Потрібно зазначити, що використання технологій штучного інтелекту ставить перед юристами передусім безліч правових і етичних питань, над вирішенням яких уже працюють науковці та практики з усього світу. Вони пов'язані із захистом персональних даних, авторськими правами на твори, що виконані з використанням штучного інтелекту, відповідальністю за шкоду, якої завдано внаслідок роботи штучного інтелекту тощо. Як уже зазначалося, належного комплексного нормативно-правового регулювання застосування штучного інтелекту ще немає в жодній державі чи на міжнародному рівні, тому торувати шлях доводиться через практику, дослідження й обмін досвідом.

Натомість, навіть за умови недосконалого нормативно-правового регулювання окремої сфери, високий рівень правової культури юристів може сприяти її самоорганізації, отже, і забезпеченню прав і свобод людини та громадянина. Адже, як слушно зазначає Н. Ткачова, професійна правова культура фахівця – це сформованість на основі культурологічного, гуманістичного підходу професійних правових знань, умінь, навичок щодо їх застосування у відповідній сфері організації життєдіяльності суспільства, ціннісно-правових орієнтацій на профе-

сійну діяльність, правових переконань, настанов, професійно важливих особистісних якостей фахівця, необхідних для виконання практичних соціально-професійних функцій, адекватних потребам суспільства щодо цивілізованого розвитку [6, с. 157].

Безперечно, аналіз великих об'ємів даних або виконання за допомогою штучного інтелекту рутинних дій і шаблонних операцій – це великий і рішучий крок уперед для юридичної теорії та практики, що породжує значний ажіотаж у юридичній спільноті. Водночас, з метою нівелювання всіх можливих негативних наслідків використання штучного інтелекту, вона має не лише бути забезпечена нормативно правовою основою, але й, так би мовити, «обрости» культурним контекстом – навколо практики використання штучного інтелекту мають утворитись нові правові цінності, принципи й орієнтири, які поряд із нормами права забезпечуватимуть панування верховенства права, справедливості та гуманізму у трансформованій відповідно до новітніх технологій юриспруденції.

Так, ми нині спостерігаємо за змінами в одному з найважливіших компонентів правової культури юристів – професійних знаннях про право. Досить часто лунає думка, що юристу вже не потрібно запам'ятовувати великий об'єм інформації, оскільки доступним є пошук у різноманітних базах даних за допомогою, серед іншого, штучного інтелекту. Ця теза видається загалом логічною, проте водночас можна стверджувати, що такий компонент, як правові знання, не зникає зі структури правової культури, лише змінюється зміст таких знань. Так, сучасному юристу не потрібно запам'ятовувати кожен нормативно-правовий акт, перечитувати та самостійно аналізувати всю правову практику з того чи того питання. Проте він має знати всі нюанси роботи із сучасними пошуковими й аналітичними системами та володіти відповідними навичками для того, щоб не схибити, не пропустити важливої інформації, а також правильно її інтерпретувати.

Використання технологій в юридичній науці та практиці також зміщує акценти у сфері ціннісно-правових орієнтацій, правових переконань і настанов юристів. Нового осмислення, зокрема, потребують такі принципи юридичної діяльності, як справедливість, гуманність, конфіденційність, доброчесність і фактично всі інші, що лежать в основі світогляду професійного юриста. Адже йому необхідно оцінювати те, наскільки допустимим із морального, етичного та правового погляду є використання технологій, наприклад штучного інтелекту, у тій чи тій справі. Зокрема, чи справді його використання принесе користь людям, чиї інтереси зачіпає ця справа, та чи не будуть втрачені у зв'язку із цим її важливі нюанси чи порушені принципи права.

Деякі наукові установи та міжнародні організації розробили окремі правила та рекомендації із застосування штучного інтелекту для юристів. Так, Британський інститут міжнародного та порівняльного права випустив доповідь «Використання штучного інтелекту в юридичній практиці». У ній, зокрема, є застереження, що покладання на системи штучного інтелекту може призвести до браку людського судження, емпатії та розуміння контексту, а також, що впровадження штучного інтелекту в юридичну професію може спровокувати трансформацію суспільного сприйняття та довіри до неї [7]. Цілком погоджуємось із таким твердженням. Надмірне використання штучного інтелекту чи інших технологій може зрештою призвести до деформацій професійної свідомості юриста.

Отже, юридична спільнота, активно впроваджуючи сучасні технології у правову науку та практику, повинна водночас невпинно працювати над їх інтеграцією також і на рівні правової культури – формувати відповідні знання, уміння та навички, ціннісні орієнтації та переконання, щоб не допустити порушення прав і свобод людини та громадянина у процесі використання штучного інтелекту чи інших технологічних досягнень юристами-професіоналами.

Список використаних джерел:

1. Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол. : Ю. Шемшученко (відпов. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. Т. 5 : П – С. 736 с.
2. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства : монографія / за ред. Ю. Битяка, І. Яковюка. Харків : Право, 2007. 246 с.
3. Michaels Ralf. Legal Culture. 2011. URL: https://www.researchgate.net/publication/294445084_Legal_Culture.
4. Правове регулювання запровадження та використання штучного інтелекту / О. Кузьменко та ін. *Київський часопис права*. № 1. С. 173–177.
5. Бурдоносова М. Професійна культура юристів: поняття сутність та фактори формування. *Challenges of legal science and education: an experience of EU countries and introduction in Ukraine* : Collective monograph. Frankfurt (Oder) : Izdevniecība “Baltija Publishing”, 2020. P. 89–103.

6. Ткачова Н. Професійна правова культура, її зміст та роль в подальшому цивілізованому розвитку України. *Правова освіта. Юридичний вісник*. 2012. № 3 (24). С. 154–158.
7. Use of Artificial Intelligence in Legal Practice / British Institute of International and Comparative Law. URL: https://www.biicl.org/documents/170_use_of_artificial_intelligence_in_legal_practice_final.pdf.

Панчук І. О.

Основні напрями трансформації професійної правової культури юристів під впливом сучасних технологій

У статті проаналізовано перетворення у сфері професійної правової культури юристів, що відбуваються під впливом використання сучасних технологій у правовій науці та практиці. Зазначається, що правова культура як складова частина загальної культури є динамічним явищем. Правова культура будь-якої соціальної групи є сферою, досить чутливою до змін у різних галузях життя. Можливість самостійно шукати правову інформацію, користуватися загальнодоступними шаблонами юридичних документів і обмінюватися досвідом має як позитивні, так і негативні наслідки для громадян. Окрім того, штучний інтелект та інші сучасні технології розглядаються як чинник, що впливає на формування професійної культури юристів передусім у зв'язку з низкою правових і етичних питань їх використання, які належним чином не врегульовані на нормативно-правовому рівні. Водночас, навіть за умови недосконалого нормативно-правового регулювання цієї сфери, високий рівень правової культури юристів може сприяти її самоорганізації, отже, і забезпеченню прав і свобод людини та громадянина. Наголошується, що такий компонент, як правові знання, не зникає зі структури сучасної професійної правової культури юристів, лише змінюється зміст таких знань. Водночас використання технологій в юридичній науці та практиці також зміщує акценти у сфері ціннісно-правових орієнтацій, правових переконань і настанов юристів. Нового осмислення, зокрема, потребують такі принципи юридичної діяльності, як справедливість, гуманність, конфіденційність, доброчесність і фактично всі інші, що лежать в основі світогляду професійного юриста. Стверджується, що першочерговим завданням юридичної спільноти є формування у професійній правовій культурі нових правових цінностей, принципів і орієнтирів, які поряд із нормами права забезпечуватимуть панування верховенства права, справедливості та гуманізму у трансформованій відповідно до новітніх технологій юриспруденції.

Ключові слова: правова культура, професійна правосвідомість, штучний інтелект, права людини, правова цінність.

Panchuk I. O.

The main directions of the transformation of the professional legal culture of lawyers under the influence of modern technologies

The article analyzes the transformations in the field of professional legal culture of lawyers, which take place under the influence of the use of modern technologies in legal science and practice. It is noted that legal culture as a component of general culture is a dynamic phenomenon. The legal culture of any social group is a sphere quite sensitive to changes in various areas of life. The ability to independently search for legal information, use publicly available templates of legal documents, and share experiences has both positive and negative consequences for citizens. In addition, artificial intelligence and other modern technologies are considered as a factor affecting the formation of the professional culture of lawyers, primarily in connection with a number of legal and ethical issues of their use, which are not properly regulated at the regulatory and legal level. At the same time, even with imperfect regulatory and legal regulation of this area, a high level of legal culture of lawyers can contribute to its self-organization and, accordingly, ensuring the rights and freedoms of a person and a citizen. It is emphasized that such a component as legal knowledge does not disappear from the structure of the modern professional legal culture of lawyers, but only the content of such knowledge changes. At the same time, the use of technology in legal science and practice also shifts the emphasis in the field of value-legal orientations, legal beliefs and attitudes of lawyers. In particular, such principles of legal activity as justice, humanity, confidentiality, integrity and, in fact, all the others that underlie the worldview of a professional lawyer need a new understanding. It is argued that the primary task of the legal community is the formation of new legal values, principles and guidelines in the professional legal culture, which, along with the rules of law, will ensure the rule of law, justice and humanism in the transformed jurisprudence. according to the latest technologies.

Key words: legal culture, professional legal awareness, artificial intelligence, human rights, legal value.